

УДК 339.137.2:336.71

О. І. Мінняйло,

к. е. н., доцент, декан факультету економіки, менеджменту та психології,

Державний торговельно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2748-0687>

В. Ю. Поканєвич,

здобувач освітнього ступеня "бакалавр" за спеціальністю "Управління в сфері економічної конкуренції", Державний торговельно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1530-3683>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.4.79

КОНКУРЕНТНА ПОЛІТИКА НА РИНКУ РОЗДРІБНИХ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

O. Miniailo,

PhD in Economics, Associate Professor, Dean of the Department of Economics, Management and Psychology, State University of Trade and Economics

V. Pokanievych,

Candidate of educational degree "bachelor", State University of Trade and Economics

COMPETITIVE POLICY ON THE MARKET OF RETAIL BANKING SERVICES

У статті досліджено сутність ринку роздрібних банківських послуг та визначено його роль в економіці країни. Окреслено основні завдання, які виконує ринку роздрібних банківських послуг у національній економіці. Розглянуто особливості становлення та розвитку ринку роздрібних банківських послуг в Україні. Виокремлено функції та позитивну роль конкуренції. Виділено характерні ознаки банківської конкуренції, які відрізняють її від класичної моделі конкуренції на товарних ринках. Здійснено аналіз рівня концентрації ринку роздрібних банківських послуг. Проаналізовано напрями реалізації конкурентної політики на ринку роздрібних банківських послуг України. Виявлено основні проблеми, що існують на зазначеному ринку, та фактори, що стримують його розвиток. Запропоновано напрями вдосконалення конкурентної політики на ринку роздрібних банківських послуг України.

The article examines the concept and essence of retail banking services, their role in the country's economy. The main task of the market of retail banking services is determined, which consists in serving and satisfying the consumer needs of the population, carrying out operations that meet the interests of its clients and are carried out on their behalf, the purpose of which is to satisfy financial needs, and most importantly, it performs the function of capitalizing funds and turning them into investments, contributing to the development of the national economy. Banks in this case act as the main intermediaries in the redistribution of capital, ensuring the continuity of the process of economic reproduction.

The features of the formation and development of such a segment of the banking system as retail banking are considered. In the process of the formation of market relations in the economy of Ukraine, a significant increase in demand for the services of institutions of the banking system was observed both on the part of business entities and on the part of individuals, so customers need not only traditional credit and settlement banking services, but also a much wider range of various services of banks capable of providing optimal conditions for effective and profitable management of their clients.

Modernizations and changes in this market have been identified. The characteristic features of this stage of the formation of the market of retail banking services are determined. An analysis of the level of concentration and the current state of the market for the provision of retail banking services was carried out. The areas of implementation of the state's competitive policy are analyzed. Weaknesses and main problems existing in the specified market and factors restraining its development are identified. The implementation of some changes to increase the level of competitiveness of the banking system is proposed, recommendations to improve the antimonopoly regulation of banks are given.

*Ключові слова: банківська діяльність, ринок банківських послуг, конкуренція, конкурентна політика.
Key words: banking, market of banking services, competition, competitive policy.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвинена та конкурентна банківська система є однією з найважливіших умов існування фінансової стабільності держави, тому що саме вона виконує функцію забезпечення руху фінансів, без чого неможливе функціонування економіки будь-якої країни. Також, банки виступають посередниками у визначенні шляхів розподілу капіталів методом перетворення вільних коштів, у тому числі кошти фізичних осіб, які були залучені в процесі надання роздрібних банківських послуг, в інвестиції. На ринку роздрібних банківських послуг відбувається гармонізація інтересів тих, хто надає послуги (банки), та тих, хто є споживачами (клієнти, фізичні особи), тож задоволення інтересів обох сторін є необхідністю. Збалансування інтересів учасників та висока якість послуг, що надаються лише за наявності на ринку конкурентного середовища, яке буде створювати рівні умови для діяльності суб'єктів господарювання та забезпечувати наявність вибору для споживачів. Роздрібний банківський бізнес також є одним з основних факторів зростання банківського сектору. Зважаючи на важливе значення роздрібних банківських послуг, дослідження та вивчення цього питання визначає актуальність статті.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У наукових працях як українських, так і зарубіжних фахівців зазвичай банківська конкуренція досліджується у контексті проблем функціонування банківської системи в цілому. У переважній кількості досліджень конкуренція банків на ринку роздрібних банківських послуг має визначення процесу змагання між установами, які надають такі послуги за те, щоб забезпечити собі лідуючі позиції на ринку. Теоретичні засади питання конкуренції та конкурентної політики на ринку банківських послуг досліджувались у працях таких науковців, як О. Барановський [1], Н. Версаль [2], В. Міщенко [3], Н. Шелудько [4], Ю. Уманців [5; 6] та інших.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є аналіз процесів розвитку конкурентного середовища на ринку роздрібних банківських послуг та дослідження напрямів формування конкурентної політики держави на зазначеному ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З розвитком глобалізаційних процесів розуміння змісту політики держави у сфері концентрації банківського бізнесу набуває все більшого значення. Зважаючи на те, що наразі умови перебігу економічних процесів формуються під впливом низки негативних факторів, до яких належать вплив наслідків від пандемії та функціонування економіки в умовах війни, це знаходить своє відображення на добробуті України та всіх інших країн. Розвиток конкуренції на національному ринку банківських послуг в умовах постійного стрімкого розвитку, модернізації та адаптації банківського ринку є дуже важливим для виконання його функцій в забезпеченні життєдіяльності країни та подальшого зміцнення конкурентоспроможності і можливості вести суперництво на міжнародному ринку.

Зважаючи на ступінь відкритості національної економіки, ринок банківських послуг України відчуває процес прискорення інтеграції через збільшення присутності на ньому іноземного капіталу. Прихід іноземного капіталу з належною репутацією — важливий чинник розвитку українського ринку фінансових послуг. Іноземний капітал приносить в Україну сучасні фінансові технології, нові фінансові продукти, культуру корпоративного управління, що сприяє підвищенню рівня конкуренції. Також необхідно зважати на появу можливих потенційних негативних наслідків присутності іноземних суб'єктів господарювання на українському ринку. Такими можна вважати ймовірність зосередження іноземних банків лише на спекулятивній діяльності, надмірний тиск на фінансово нестійку банківську систему, підви-

щення чутливості банківської системи країни до світових фінансових криз, загострення проблеми управління фінансовими потоками, імовірність збільшення операцій з відмивання "брудних" грошей [5, с. 33].

У загальному, конкуренція в економічній науці вважається позитивним явищем, оскільки спонукає суб'єкти господарювання знижувати виробничі витрати, це своєю чергою, змушує оптимізувати виробництво і паралельно вдосконалювати якість товарів та послуг, балансує попит та пропозицію і формує ринкову ціну. Конкуренції серед банків на ринку послуг притаманні риси, які відрізняють звичайну конкуренцію від банківської конкуренції. Цими відмінностями є те, що:

- діяльність банківських установ відбувається під наглядом Національного банку України;
- предметом конкуренції виступають ресурси, які банк у подальшому залучає для здійснення активних операцій;
- банк може виступати на ринку не тільки продавцем, а й покупцем;
- у конкурентній боротьбі приймають участь не лише банки, а й небанківські фінансові установи.

Зважаючи на сучасні умови функціонування банківської конкуренції, вітчизняні банки мають максимально звертати увагу на власних споживачів, розуміючи, що їхній успіх залежить саме від тривалих партнерських взаємовідносин із клієнтами, а також від рівня їхнього задоволення наданими послугами та діяльністю банку у цілому. Основною тенденцією на банківському ринку України, та й у світі загалом, є вихід в онлайн. Банки скорочують свої офлайн-офіси, водночас динамічно розвивається онлайн-банкінг [7].

Структура банківського сектору, не зважаючи на тривалий вплив вже зазначених негативних факторів, хоч і мала тенденцію спаду та не зазнала істотних змін, а обсяг загальних активів у III кварталі 2022 р. зріс на 7.6%, переважно за рахунок державних банків (табл. 1).

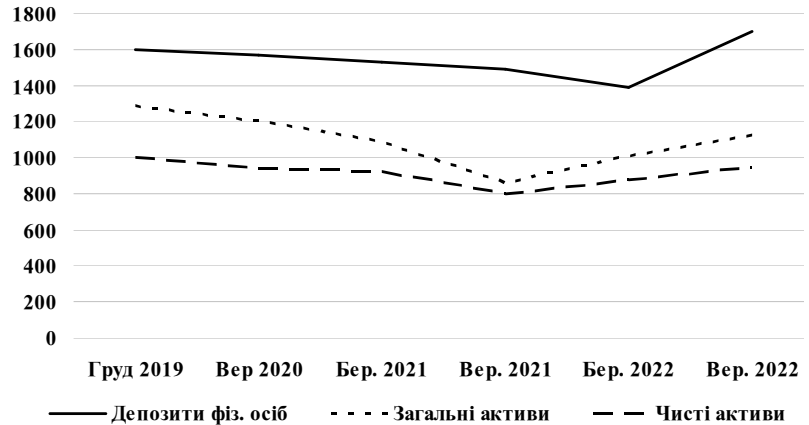
Особливістю банківського ринку України є те, що концентрація на ринку роздрібного бізнесу є вищою порівняно з корпоративним, причиною цього є концентрація банківських продуктів для населення у великих банках (рис. 1).

Процес реалізації конкурентної політики на ринку банківських послуг потребує значної уваги з боку держави. Тільки конкурентне середовище сприяє створенню таких умов, які можуть задовольнити потреби всіх присутніх на ринку суб'єктів у повному обсязі на високому рівні. Суб'єктами системи державного регулювання конкуренції ринку банківських послуг, які мають непрямий чи безпосередній вплив є Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та Міністерство фінансів України, Національний банк України, Антимонопольний комітет України [9].

Таблиця 1. Динаміка зміни кількості банків в банківській системі України

Банківські установи	2018	2019	2020	2021	I кв. 2022	II кв. 2022	III кв. 2022
Платоспроможні	77	75	73	71	69	68	67
У тому числі державні	5	5	5	4	4	4	4

Джерело: сформовано на основі даних НБУ [8].

Рис. 1. Рівень концентрації ринку роздрібних банківських послуг за Індексом Херфіндаля-Хіршмана

Джерело: розраховано авторами за даними: [8].

Індекс Херфіндаля-Хіршмана (ННІ) — індикатор концентрації на банківському ринку. Розраховується як сума квадратів часток окремих банків у загальному обсязі. При аналізі конкуренції реагує на питому вагу кожного учасника на ринку. Чим вище значення приймає індекс Херфіндаля-Хіршмана (вище концентрація), тим слабкіша конкуренція на ринку. Може набувати значень від 0 до 10 000. За таких умов маємо показники від 800 до 1700, а це означає, що рівень концентрації на ринку — середній.

Верховна Рада України здійснює опосередкований вплив на ринок роздрібних банківських послуг шляхом прийняття законодавчих актів. Схожу роль виконує Кабінет Міністрів, який впливає на ринок роздрібних банківських послуг шляхом прийняття розпоряджень або постанов, що обов'язково узгоджуються з Міністерством фінансів [9].

Більший вплив на ринок банківництва має Національний банк України. Згідно до ст. 1 Закону України "Про національний банк України" однією з функцій НБУ є банківське регулювання, завдання якої полягають у тому, щоб регулювати діяльність банків, визначати загальні принципи та рамки банківської діяльності, порядок відповідальності за порушення банківського законодавства. (рис. 2). Належна якість виконання цих зав-

Рис. 2. Форми регулювання ринку банківських послуг

Джерело: сформовано авторами на основі: [9].

дань гарантують безпеку та фінансову стабільність банківської системи в цілому та забезпечує захист інтересів суб'єктів господарювання та споживачів ринку [10]. Згідно законодавства, НБУ також виконує такі функції:

- виступає кредитором останньої інстанції для банків і організує систему рефінансування;
- встановлює для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна;
- здійснює банківське регулювання та нагляд.

Отже, Національний банк України є особливим органом, однією з цілей діяльності якого є підтримання безпеки та стабільності, а також розвитку банківської системи, що досягається в тому числі і з допомогою реалізації ефективної конкурентної політики.

Основним регулятором конкуренції є Антимонопольний комітет України, головним завданням якого є участь у формуванні та реалізації ефективної конкурентної політики, метою якої є забезпечення державного захисту конкуренції. Також Антимонопольний комітет України:

- контролює концентраційні та інші узгоджені дії ринкових суб'єктів;
- контролює процеси ціноутворення на послуги;
- сприяє розвитку добросовісних конкурентних відносин [11].

За останні декілька років спостерігаються деякі негативні зміни, які впливають на конкурентне середовище, а саме встановлення нових адміністративних бар'єрів у певних сегментах ринку банківських послуг. Однією з таких змін є те, що АТ "Ощадбанк" було наділено виключними повноваженнями на обслуговування поточних рахунків для виплати:

грошової компенсації за належні для отримання жилі приміщення внутрішньо переміщеним особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, та деяким категоріям осіб, які брали участь у Революції Гідності, а також членам їх сімей;

житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг у грошовій безготівковій формі. Банкам державного сектору надано виключні повноваження обслуговувати поточні рахунки для зарахування плати за скаргу через електронну систему закупівель та рахунки із спеціальним режимом використання, відкриті для зарахування грошової компенсації вартості одноразової натуральної допомоги "пакунок малюка" [8; 9].

Однією з слабких сторін ринку роздрібних банківських послуг є питання державних банків. Згідно стратегії розвитку фінансового розвитку, встановлено курс на зменшення частки державних банків. Станом на кінець 2022 р. державні банки становили 50,6% чистих активів сектору [12]. Високе значення показника частки державних банків вважається негативним явищем. Між державними банками та банками, у яких відсутня державна частка, існує різниця у процесах їх створення, погодженні статуту (державні банки не подають ряд документів), призначенні органів управління (наглядової ради і правління). Порядок ведення банківського бізне-

су регулюється законодавчими актами, які й створюють нерівність умов для господарюючих суб'єктів залежно від їх форми власності.

На ринку існує проблема виключного права надання певного переліку послуг. Банки, у яких відсутня державна частка, обмежені в доступі до обслуговування вказаних рахунків у зв'язку із прийняттям законодавчих та нормативно-правових актів, якими таке право отримали виключно банки державного сектору. Сьогодні законодавчими та нормативно-правовими актами передбачено відкриття рахунків із спеціальним режимом використання для здійснення суб'єктами господарювання розрахунків банками державного сектору у таких сферах:

- здійснення розрахунків учасників ринку електричної енергії;
- здійснення розрахунків теплопостачальних та теплогенеруючих компаній з постачальником природного газу, на якого покладено спеціальні обов'язки;
- здійснення розрахунків споживачів з газопостачальними підприємствами за спожитий природний газ;
- проведення розрахунків за інвестиційними програмами у сферах теплопостачання, централізованого водопостачання та водовідведення;
- обслуговування розрахунків, пов'язаних із забезпеченням житлом окремих категорій фізичних осіб.

У результаті дослідження, проведеного АМКУ, об'єктивних підстав, які унеможливають відкриття та обслуговування вказаних рахунків в інших банках, ніж банки державного сектору, під час дослідження не виявлено [8; 9]. Тому можна констатувати сьогодні через законодавче закріплення повноважень банків державного сектору здійснювати обслуговування окремих сегментів ринку банківських послуг, для банків не державного сектору створено адміністративні бар'єри у доступі до відповідних сегментів ринків банківських послуг.

ВИСНОВКИ

Отже, ефективний розвиток банківської системи безпосередньо пов'язаний зі становленням конкурентних відносин на ринку банківських послуг. Досягнути належного рівня конкуренції між суб'єктами, які функціонують на ринку роздрібних банківських послуг, можна лише за розробки та реалізації конкурентної політики держави, яка має враховувати дію факторів, що мають суттєвий вплив на ринок, відповідати міжнародним тенденціям, бути гнучкою і орієнтованою на подальший розвиток.

Потребують розв'язання питання реформування нормативно-правової бази, яка регулює ринок роздрібних банківських послуг, проведення аналізу економічної доцільності дії законодавчих актів та формування передумов розвитку конкуренції шляхом визначення проконкурентних механізмів. Для отримання банками прав на надання банківських послуг у тих сегментах ринку роздрібних банківських послуг, для яких існують значні ризики виникнення негативних наслідків економічного та іншого характеру за відсутності державного втручання, необхідно розробити механізми регулювання, які будуть відповідати звичаям добросовісної конкуренції. Задля запобігання порушень у сфері надання роздрібних банківських послуг конкурентна політика

повинна доповнюватися ефективною системою відповідальності у випадку порушення конкурентного банківського законодавства, яка б передбачала такі заходи впливу, як штрафні санкції, адміністративна відповідальність, відшкодування завданих збитків, скасування державної реєстрації, примусовий поділ монопольних утворень.

Література:

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2004. 759 с.
2. Версаль Н. І. Основи банківського менеджменту: Київ: Фітосоціоцентр, 2013. 184 с.
3. Міщенко В.І., Науменкова С.В. Банківська система України: проблеми становлення та розвитку. Фінанси України. 2016. № 5. С. 7—33.
4. Шелудько Н. М. Роль банківської системи у стимулюванні економічного зростання. Фінанси України. 2002. № 3. С. 120—125.
5. Уманців Ю., Шкуропадська Д. Інституційні детермінанти конкурентної політики на ринку фінансових послуг. Економіка України. 2022. № 11. С. 26—46. doi.org/10.15407/economyukr.2022.11.026
6. Уманців Ю. М., Міняйло О. І. Фінансовий ринок в системі економічних відносин. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2015. № 5. С. 72—82.
7. Річний звіт АМКУ 2021. URL: <https://amcu.gov.ua/pro-nas/zvitnist/riczni-zviti/zvit-2021> (дата звернення 26.01.2023).
8. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogosektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686> (дата звернення 26.01.2023).
9. Звіт про результати дослідження ринку банківських послуг у контексті порушення принципу конкурентного нейтралітету шляхом прийняття законодавчих та нормативно-правових актів, якими банки державного сектору наділяються виключними правами на надання банківських послуг в окремих сегментах ринку банківських послуг. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5fa/005/38a/5fa00538a9171513164556.pdf> (дата звернення 26.01.2023).
10. Поканєвич В. Ю. Розвиток конкуренції на ринку роздрібних банківських послуг. Перспективи розвитку управлінських систем у соціальній та економічній сферах України: теорія і практика: зб. матеріалів VI Всеукр. наук.-практ. інт.-конф., 22 листопада 2022 р. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2022. С. 62—64.
11. Закон України "Про Антимонопольний комітет України" від 07.05.2022 №3659-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#n29> (дата звернення 26.01.2023).
12. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Національний банк України. 2021. 31 бер. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogosektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686> (дата звернення 26.01.2023).

References:

1. Baranov's'kyj, O.I. (2004), *Finansova bezpeka v Ukraini (metodolohiia otsinky ta mekhanizmy zabezpechennia)* [Financial security in Ukraine (assessment methodology and security mechanisms)], Kyivs'kyj natsional'nyj torhovel'no-ekonomichnyj universytet, Kyiv, Ukraine.
2. Versal', N.I. (2013), *Osnovy bankivs'koho menedzhmentu* [Basics of bank management], Fitosotsiotsentr, Kyiv, Ukraine.
3. Mischenko, V.I. and Naumenkova S.V. (2016), "Banking system of Ukraine: problems of formation and development", *Finansy Ukrainy*, vol. 5, pp. 7—33.
4. Shelud'ko, N.M. (2002), "The role of the banking system in stimulating economic growth", *Finansy Ukrainy*, vol. 3, pp. 120-125.
5. Umantsiv, Yu. and Shkuropads'ka, D. (2022), "Institutional determinants of competition policy in financial services market", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 11, pp. 26—46. doi.org/10.15407/economyukr.2022.11.026
6. Umantsiv, Yu.M. and Miniajlo, O.I. (2015), "Financial market in the system of economic relations", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*, vol. 5, pp. 72—82.
7. AMCU (2021), "AMCU Annual Report 2021", available at: <https://amcu.gov.ua/pro-nas/zvitnist/riczni-zviti/zvit-2021> (Accessed 26.01.2023).
8. National bank of Ukraine (2020), "Strategy of Ukrainian Financial Sector Development until 2025", available at: <https://bank.gov.ua/en/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-11124> (Accessed 26.01.2023).
9. AMCU (2020), "Report on the results of the research on the banking services market in the context of the violation of the principle of competitive neutrality through the adoption of legislative and regulatory acts, which grant public sector banks exclusive rights to provide banking services in certain segments of the banking services market", available at: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5fa/005/38a/5fa00538a9171513164556.pdf> (Accessed 26.01.2023).
10. Pokanievych, V.Yu. (2022), "Development of competition in the market of retail banking services", *Perspektyvy rozvytku upravlins'kykh sistem u sotsial'nij ta ekonomichnij sferakh Ukrainy: teoriia i praktyka: zb. materialiv VI vseukr. nauk.-prakt. int.-konf.* [Prospects for the development of management systems in the social and economic spheres of Ukraine: theory and practice: a collection of materials of the VI All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference], Kyivs'kyj universytet imeni Borysa Hrinchenka, Kyiv, Ukraine, 22 nov, pp. 62—64.
11. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), *The Law of Ukraine "About the Antimonopoly Committee of Ukraine"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#n29> (Accessed 26.01.2023).
12. National bank of Ukraine (2021), "Strategy of Ukrainian Financial Sector Development until 2025", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686> (Accessed 26.01.2023).

Стаття надійшла до редакції 28.01.2023 р.